

oldu. Kökböri daha sonra Antakya Prin-kepsliği'ne karşı girilen harekâta da kuvvetleriyle birlikte hazır bulundu. Antartus Kalesi'nin fethini gerçekleştirdi. Bunun üzerine III. Haçlı ordusu Kudüs'ün kurtarılması için Akkâ'yı muhasaraya girişince Kökböri, Selâhaddin-i Eyyûbî'nin yardımına ilk koşanlardan biri oldu. Selâhaddin'in ordusunun sağ koluna Kökböri kumanda ediyordu. Bu arada yeni gelen takviye kuvvetleri arasında bulunan Yûsuf Yinal Tegin de ağabeyinin maiyetinde savaşa katıldı (11 Cemâziyelevvel 586 / 16 Haziran 1190). Yinal Tegin, Akkâ müdafasına katıldıktan sonra hastalanarak 28 Ramazan 586 (29 Ekim 1190) tarihinde Nâsıra'da vefat etti. Bazı kaynaklarda ölümünden Kökböri sorumlu tutulmaktadır.

Kökböri, Selâhaddin-i Eyyûbî'ye müracaat ederek elinde bulunan iktâlar ve 50.000 dinar karşılığında Erbil'in kendisine verilmesini istedi. Selâhaddin-i Eyyûbî de Haçlılar'a karşı mücadelede üstün hizmetlerini gördüğü Kökböri'ye Erbil'in yanı sıra Şehrizar ve Kara-beli derbendini de iktâ etti. Akkâ muhasarası Haçlılar'a gelen yeni yardımlar yüzünden giderek zorlaşınca Selâhaddin-i Eyyûbî, ardarda mektuplar göndererek kendisini âcilen yardıma çağırmasına rağmen Kökböri bir daha Akkâ'ya dönmedi. Ancak Akkâ'nın düşmesi ve Haçlılar'ın ilerlemesi üzerine askerî yardım gönderdi.

Selâhaddin-i Eyyûbî'nin ölümünden (589/1193) sonra sikke bastırması Kökböri'nin bu tarihten itibaren bağımsızlığını ilân ettiğini göstermektedir. Böylece onun bu tarihten ölümüne kadar yaklaşık kırk yıl Begteginliler'i bağımsız olarak yönettiği anlaşılmaktadır. 600 (1204) yılına kadar kaynaklarda adından söz edilmeyen Kökböri'nin bu tarihten itibaren Eyyûbî melikleriyle Musul atabegleri arasında cereyan eden nüfuz mücadelesinde etkili rol oynadığı görülmektedir. Eyyûbîler'in yayılma siyasetine karşı ciddi bir mücadele veren Kökböri, 605'te (1208-1209) Musul Atabegi Arslanşah b. Mes'ûd ile anlaşma yaptıktan sonra Selâhaddin-i Eyyûbî'nin kız kardeşi Rebîa Hatun'dan doğan iki kızını onun oğulları ile evlendirdi. Musul Atabegliği ile olan bu akrabalık dolayısıyla onlar arasındaki hâkimiyet mücadelesine de katıldı. 622 (1225) yılında Erbil bölgesini yağmalatan Celâleddin Hârizmşah ile bir anlaşma yaparak bu tehlikeyi geçirtirdi. Ayrıca Hârizmşah kuvvetlerini takip ederek bölgeyi istilâya girişen Moğollar'a karşı tedbir aldı. Ancak

Moğollar çekilip gittikleri için herhangi bir çatışma olmadı. Kökböri'nin son yıllarında Erbil bölgesi, Moğol ordusunun önüne katıp sürüklediği kalabalık Türkmen kütlesininin göçlerine sahne oldu.

18 Ramazan 630'da (28 Haziran 1233) Beled'de vefat eden Kökböri'nin naaşı daha sonra Erbil'e nakledildi. Buradan vasiyeti uyarınca Mekke'ye götürülmek üzere hac kafilesiyle birlikte yola çıkarıldı. Ancak o yıl (631/1234) Mekke'ye ulaşamadan geri döndü ve Kûfe'de toprağa verildi (a.g.e., IV, 120). Yerine geçecek erkek evlâdı olmadığından topraklarını Abbâsî halifesine vasiyet etmişti. Erbil, Müstansır-Billâh tarafından gönderilen kuvvetlerle istilâ edildi, böylece Begteginliler tarihi karışmış oldu. Çağdaşı olan Yâkût el-Hamevî, Erbil'in, tarihi boyunca erişemediği refahın zirvesine Kökböri'nin hâkimiyeti devrinde ulaştığını kaydetmektedir (*Mu'cemü'l-büldân*, I, 186-187). Erbil bu dönemde Bağdat, Musul ve Ahlat gibi büyük medeniyet merkezlerinden biri haline geldi.

Hayır sever bir devlet adamı olan Kökböri'nin Hz. Peygamber'in doğum yıl dönümlerinde mevlid merasimleri düzenlemesi ona İslâm dünyasında ün kazandırmıştır. Mevlid merasimleri ilk defa Fâtımîler zamanında Kahire'de yapılmaya başlanmış olmakla beraber Kökböri'nin tertiplemediği muhteşem mevlid törenleri Fâtımîler devrindeki merasimleri gölgede bırakmıştır. İlk defa onun başlattığı eğlenceli merasim ve anma törenleri sonraları diğer İslâm ülkelerinde de bir âdet haline gelmiştir. 604'te (1207-1208) Erbil'deki mevlid töreninde bulunan İbn Dih-ye el-Kelbî, *et-Tenvîr fi mevlidi's-sirâci'l-münîr* adlı eserini yazarak Kökböri'ye sunmuştur. İmar faaliyetlerine önem veren Kökböri daha Harran emiri iken orada bir hastahane ve medrese yaptırmıştı (İbn Cübeyr, s. 447-448). Erbil'e hâkim olduktan sonra şehrin kale ve surlarını tamir ettirmiş, sokaklarını düzeltip yeni çarşılar yaptırmıştı (Yâkût, I, 186 vd.). Erbil'de büyük bir hastahane, kimsesizler, yetim çocuklar, sakatlar ve dul kadınlar için bakımevleri, kendi adına nisbetle Muzafferiyeye olarak anılan medrese, ulucami, Halep ve Erbil'de hankahlar onun tarafından inşa ettirilen önemli eserlerdir. Kökböri, Haçlılar'ın elindeki müslüman esirlerin kurtarılması için de büyük harcamalar yapmıştır. Kaynaklarda onun 60.000 esiri kurtardığı kaydedilmektedir. Ayrıca her yıl hac seferleri düzenleyen

Kökböri fakir hacıların ihtiyaçlarını karşılardı. Mekke'de de çok hayratı vardı. Ararat'a ilk olarak suyu o getirtmiştir. Haremeyn'deki hasta ve muhtaç kimselere para yardımında bulunurdu. Erbil Beyliği'nin bu parlak durumu küçük bir birimini teşkil ettiği Selçuklu medeniyetinin ölçüsü olması bakımından da çok önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), bk. İndeks; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid* (nşr. Bedevî Abdüllatif Avad), Kahire 1959, tür.yer.; İmâdüddîn el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî* (nşr. C. de Landberg), Leiden 1888, tür.yer.; İbn Cübeyr, *er-Rihle* (nşr. Hüseyin Nas-sâr), Kahire 1374/1954, tür.yer.; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (nşr. H. Wüstenfeld), Leipzig 1924, I, 186-187; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks.; a.mlf., *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyeye bi'l-Meuşil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Kahire 1382/1963, tür.yer.; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hâfîre fi zikri ümerâ'i's-Sâm ve'l-Cezire* (nşr. Sâmi ed-Dehân), Dimaşk 1375/1956, tür.yer.; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), bk. İndeks; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, I-II, tür.yer.; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, III, 27, 48, 50, 52-53, 57-58, 80, 83, 160-161, 208; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 113-121; ayrıca bk. İndeks; Ebü'l-Ferec, *Târih*, bk. İndeks; Ahmed Ateş, *Süleyman Çelebi Vesiletü'n-Necât Mevlid*, Ankara 1954, s. 6-8; N. Elisseeff, *Nür ad-Din*, Damas 1967, I-II, bk. İndeks; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, I, 423-424; Coşkun Alptekin, *The Reign of Zangi*, Erzurum 1978, bk. İndeks.; Necla Pekolcay, *Süleyman Çelebi, Mevlid*, İstanbul 1980, s. 19-22; [a.mlf.] – H. Fuchs, "Mevlid", *İA*, VIII, 173; Gülay Öğün Bezer, *Begteginliler (Erbil'de Bir Türk Beyliği)*, İstanbul 2000; Abbas el-Azzâvî, "Âlü Bektekin-Muzafferüddîn Kökböri ev emâretü Erbil fi 'ahdihim (522 h-630 h.)", *MMİAdm.*, XXI/3 (1946), s. 404-418; XXII/4 (1946), s. 515-529; XXII/1 (1947), s. 223-231; İbrahim Kafesoğlu, "Kökbörü", *İA*, VI, 885-892; Cl. Cahen, "Begteginides", *EP* (İng.), I, 1160-1161.

GÜLAY ÖĞÜN BEZER

KÖKSAL, Mustafa Âsim (1913-1998)

Siyer çalışmalarıyla tanınan tarihçi.

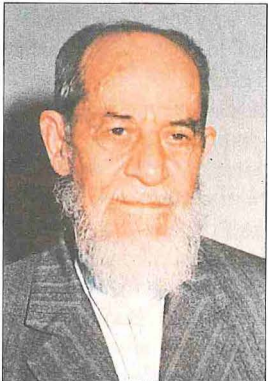
Kayseri Develi'de doğdu. Babası Hâfiz Mehmed Edip Efendi, annesi Döne Hanım'dır. Büyük dedelerine nisbetle Pîr Vefî oğulları diye bilinen bir aileye mensuptur. İlk öğrenimini Develi Merkez Numune Mektebi'nde tamamladı (1927). Kayseri Lisesi ve Erzurum Askerî Lisesi'nin giriş imtihanlarında başarılı olduysa da çeşitli imkânsızlıklar sebebiyle bu okullara devam edemedi. Bunun üzerine Develi Müftüsü İzzet Efendi'nin "mukaddimât-ı ulûm" derslerini takip etti. 1928'

den Haziran 1930'a kadar Develi Ticaret ve Sanayi Odası'nda başkâtip olarak çalıştı.

Dinî ilimler sahasında yüksek tahsil yapmak için Mısır'a gitmek istediysede muvaffak olamadı. 1933'te Ankara'ya gitti. Aynı yıl Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açtığı kâtiplik imtihanını kazandı. Emekli olduğu 1964 yılına kadar Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Evrak Kitâbeti memurluğu, Tahsis memurluğu, Sicil şefliği, Yazı İşleri müdürlüğü, Yayın müdürlüğü, Hayrat Hademesi İşleri müdürlüğü, Zat İşleri müdür vekilliği, Müşâverre ve Dinî Eserleri İnceleme Kurulu üye başmuaviniği görevlerinde bulundu. Hamzavî Melâmî kutbu Seyyid Abdülkâdir-i Belhî'nin mensuplarından Fazlullah Rahîmî Efendi'den ders ve feyiz alan son dönem Kâdirî şeyhlerinden İskipli İbrahim Ethem Gerçekoğlu'nun talebesi oldu. Uzun yıllar bu hocasının derslerine devam etti ve kendisinden icazet aldı. 28 Kasım 1998'de Ankara'da vefat etti ve Bağlum Kabristanı'na defnedildi.

Safahât'tan etkilenerak 1927'den itibaren dinî manzumeler yazmaya başlayan M. Âsım Köksal daha sonra ilmî çalışmalara yönelmiştir. Çalışmalarının büyük bölümünü Hz. Peygamber dönemine ayırmış, anlatımda kısaltma yoluna gitmeyi uygun görmemiş, kaynaklarda kısa geçilmiş konuları ayrıntılı biçimde incelemeyi tercih etmiştir. Bu anlayışına uygun olarak yaptığı araştırmalar sonucunda ilk müslümanların Dârülerkam'a giriş tarihi, Hz. Ömer'in ve Amr b. Abese'nin müslüman oluş sırası gibi bazı konular hakkında birçok kaynakta aktarılan bilgilerin doğru olmadığını ortaya koymuştur.

Eserleri. 1. İslâm Tarihi-Hz. Muhammed (a.s.) ve İslâmiyet. En önemli ve en hacimli eseridir. 1964 yılından itibaren üzerinde çalışmaya başladığı eseri bir

Mustafa
Âsım
Köksal

cildi Mekke, bir cildi Medine devri olmak üzere iki cilt halinde yazıp ardından bunu genişletmeyi tasarlamış, ancak Mekke devrini yayımladıktan (Ankara 1966) sonra bu düşüncesinden vazgeçerek Medine dönemini Hz. Peygamber'in Medine'de kaldığı her bir yıl için bir cilt olmak üzere on bir cilt halinde kaleme almıştır (İstanbul 1980, 1981). *İslâm Tarihi*'nin 1983'te Pakistan'da açılan milletlerarası sîretü'n-nebî yarışmasında dünya birinciliğini kazanması eserin tanınması ve yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Köksal daha sonra Mekke devrini de altı cilt halinde neşretmiştir (İstanbul 1987). Hayatının son yıllarında bütün ciltleri gözden geçirerek sekiz cilt olarak yeniden kaleme almıştır. Bu eser, *İslâm Tarihi Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Aleyhisselâm ve İslâmiyet* adıyla vefatından sonra yayımlanmıştır (İstanbul 1999). Hz. Peygamber dönemini ana kaynaklara dayanarak bütün ayrıntılarıyla ele alan ve Asr-ı saâdet'te İslâm'ın yayılış ve hukuk tarihini akıcı bir üslûpla anlatan bu eser Türkçe'deki en geniş siyer kitabıdır. 2. *Müsteşrik Caetani'nin Yazdığı İslâm Tarihi'ndeki İsnad ve İftiralar Reddiye* (Ankara 1961, 1986; İstanbul 1987). İtalyan şarkiyatçısı Leone Caetani'nin kaleme aldığı *Annali dell'Islam* adlı eserin Hüseyin Cahit Yalçın tarafından yapılan tercümesine (İstanbul 1924-1927) reddiyedir. 1955-1960 yılları arasında kaleme alınan eser Caetani'nin özellikle İslâm'da hadis ve isnad müessesesi, Ebû Hüreyre ve İbn Abbas gibi bazı sahâbîlerin şahsiyeti, Kur'an'ın menşei, Hz. Peygamber'in şahsî ve İslâmiyet'in teşekkülündeki rolü gibi konularda iddia ve iftiralarına cevap vermektedir. 3. *Peygamberler Tarihi* (Ankara 1990). Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e kadar otuz beş peygamberin hayat ve mücadelesini anlatan bir kitaptır. 4. *Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası* (Ankara 1979). 5. *Peygamberimiz* (Ankara 1944, 1978; İstanbul 1999). Manzum bir eserdir.

Mustafa Âsım Köksal'ın diğer bazı çalışmaları da şunlardır: *Armağan* (Ankara 1939), *Peygamberler* (Ankara 1941; İstanbul 1999), *Ezanlar* (Ankara 1946), *Gençlere Din Kılavuzu* (Ankara 1946, 1950, 1952; İstanbul 1999), *Din Bilgisi I-II* (ilkokul dördüncü sınıflar için; Ankara 1949), *İslâm İlmihali* (Ankara 1954, 1957, 1977; İstanbul 1993), *Bir Amerikalının 23 Sorusuna Cevaplar* (Ankara 1956), *Tevbe* (Ankara 1958, 1966), *Hıristiyanlık Propagandası Münasebetiyle Açıklama*

(Ankara 1963, 1982), *Dinî ve Ahlâkî Sohbetler* (İstanbul 1981; I-III, Ankara 1994), *Hak Âşığı, Büyük Mürşid Ahmed Kudûsî (k.s.)* (Bor-Niğde 1983), *İslâm'da İki Ana Kaynak Kitab ve Sünnet* (Ankara 1994; İstanbul 1999), *Pakistan Konferansları* (İstanbul 1999), *Ahîret Yolculuğu ve Diğer Şiirler* (haz. A. Cüneyd Köksal, İstanbul 1999). Bunların dışında çeşitli dergilerde makaleleri ve henüz yayımlanmamış bazı çalışmaları bulunan M. Âsım Köksal, İsmail Ezherli ile beraber Muhammed Kâmil Hattî'nin *er-Risâletü'l-Muhammediyye* adlı eserini *Muhammed Aleyhisselâm'ın Peygamberliği* ismiyle Türkçe'ye çevirmiştir (Ankara 1967).

BİBLİYOGRAFYA :

A. Cüneyd Köksal, M. Âsım Köksal-Hayati ve Hataları, İstanbul 2000; Kâmil Şahin, "Mustafa Âsım Köksal Hayati ve Eserleri", *Diyanet Üç Aylık İlmî Dergi*, XXV/2, Ankara 1999, s. 117-127; Mahmut H. Şakiroğlu, "Caetani, Leone", *DİA*, VI, 544 (maddenin yazımında Köksal'ın ailesinde bulunan otobiyografisinden ve Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi'ndeki özlük dosyasından da faydalanılmıştır).

A. CÜNEYT KÖKSAL

KÖKTEN, Mehmet Münir (1882-1969)

Türk müzikisi bestekârı ve hocası.

İstanbul Eyüp'te Câmî-i Kebîr mahallesinde müzikşinas Zekâi Dede'nin evinde doğdu. Babası, Maltepe Hastahanesi dahiliye doktorlarından piyade mülâzımı Fahreddin Efendi, annesi Zekâi Dede'nin kızı Ayşe Sıdika Hanım'dır. Küçük yaşta babasını kaybeden Mehmet Münir, Bahariye Mevlevîhânesi postnişini Hüseyin Fahreddin Dede tarafından sikkesi tek birlenerek Mevlevîyye tarikatına intisap etti. Eyüp'te Kalenderhâne İbtidâî Mektebi'nde başladığı ilk öğreniminin ardından Eyüp Askerî Rüşdiyesi ve Dârüşşafaka Mektebi'ni bitirdi. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'nin çeşitli kademelerinde çalıştıktan sonra bu kurumun tedkik âmirliğinden emekliye ayrıldı ve hayatının bundan sonraki döneminde imam - hatiplik yaptı. 10 Ağustos 1951 tarihinde Beyazıt'taki Dibekli (Emin Bey) Camii'nde vekâleten başladığı imam - hatiplik görevine 1952 yılı başında asaleten tayin edildi. 12 Nisan 1956'da Kumkapı Saraç İshak Camii imam - hatipliğine nakledildi, vefatına kadar bu vazifesini sürdürdü. Uzun süre Saraç İshak mahallesi muhtarlığı görevini